

УДК: 159.928.22: 37.032

orcid.org/0000-0003-4049-7800

orcid.org/0000-0002-7403-4700

doi.org/10.5281/zenodo.888338

О.В. Гармаш, Т.М. Єльчанинова
Харківська гімназія № 46
імені М. В. Ломоносова, м. Харків;
Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті представлено всебічний аналіз проблеми соціалізації обдарованих учнів. Акцентовано на проблемі перевантаження емоційної та інтелектуальної сфери, вигорянні, фізіологічній втомі, як психологічних факторах затухання обдарованості учнів. Визначено низку змістовних складових психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей в Новій українській школі.

Ключові слова: обдарований учень, соціалізація, фізіологічна втома, перевантаження емоційної та інтелектуальної сфери, вигоряння, психологічний супровід.

Е.В. Гармаш, Т.Н. Ельчанинова ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ОДАРЕННЫХ УЧЕНИКОВ В НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЕ

В статье представлен всесторонний анализ проблемы социализации одаренных учеников. Акцентируется на проблеме перегрузки эмоциональной и интеллектуальной сферы, выгорания, физиологической усталости, как психологических факторах затухания одаренности учеников. Определен ряд содержательных составляющих психолого-педагогического сопровождения одаренных детей в Новой украинской школе.

Ключевые слова: одаренный ученик, социализация, физиологическая усталость, перегрузка эмоциональной и интеллектуальной сферы, выгорание, психологическое сопровождение.

O.V. Harmash, T.M. Yelchaninova FEATURES OF SOCIALIZATION OF GIFTED PUPILS AT NEW UKRAINIAN SCHOOL

The comprehensive analysis of a problem of socialization of gifted pupils is presented in article. It is accented on a problem of an overload of the emotional and intellectual sphere, burning out, and physiological fatigue as psychological factors of attenuation of endowments of pupils. A number of substantial components of psychology and pedagogical support of exceptional children at New Ukrainian School is defined.

Keywords: gifted pupil, socialization, physiological fatigue, overload of the emotional and intellectual sphere, burning out, psychological maintenance.

Постановка проблеми. Уже не виникає питання навіть в учителів, пробічників традиційного навчання: «Чи повинна змінюватися школа?», та й результати соціальних опитувань свідчать про те, що змін бажають і батьки, й учні. Усі розуміють, що зміст, структура, форми, методи навчання не відповідають сучасності, тим вимогам, які ставить суспільство перед випускниками школи. Тому зміни неминучі, але, що конкретно треба змінювати і як саме? На ці питання дає відповідь Концепція Нової української школи, у якій визначена низка компетентностей, якими повинні оволодіти учні протягом навчання та виховання в школі для подальшої соціалізації в суспільстві.

Щоб досягти успіху в житті, бути самодостатньою, стресостійкою до швидкоплинного життя, людині вже недостатньо оволодіти лише знаннями, накопиченими попередніми поколіннями. Зараз у короткий час можна знайти будь-яку інформацію в Інтернеті. Сьогодні запорукою успіху стали вміння застосувати знання для вирішення життєвих ситуацій. Для цього учень через різні способи діяльності, у процесі навчання повинен усвідомити власні здібності, можливості й їх розвинути.

Видатний представник гуманістичної психології К. Роджерс вважав «Якщо сучасне суспільство не буде мати людей, здатних реагувати на найменші зміни в суспільному розвитку, ми можемо загинути, і це буде та ціна, яку ми всі заплатимо за відсутність креативності» [8].

Саме Концепція Нової української школи покликана зорієнтувати педагогічну спільноту на нові цінності в педагогічній діяльності, у тому числі з обдарованими дітьми.

Отже, **мета даної статті** полягає у визначенні ряду особливостей соціалізації обдарованих учнів у реаліях сучасної школи та вимогах суспільства, а також окресленні перспектив розробки та впровадження методів/шляхів щодо подальшого психолого-педагогічного забезпечення гармонійного розвитку обдарованої молоді.

Виклад основного матеріалу з аналізом останніх досліджень і публікацій за проблемою. У широкому значенні цього слова, соціалізація означає процес, у ході якого людська істота здобуває якості необхідні їй для життєдіяльності в суспільстві. Довгий час найбільш розповсюдженим було розуміння соціалізації з погляду психоаналізу. Зокрема у З. Фрейда вона зводиться до процесу придбання контролю над безсвідомими імпульсами з метою адаптації до ворожого людини середовища. У біхевіоризмі соціалізація розумілася, як процес переходу суспільних цінностей і норм в особисті, внутрішні. У гуманістичній психології соціалізація інтерпрету-

ється, як самоактуалізація чи самореалізація. У вітчизняній психологічній науці процес соціалізації розглядається як соціальна адаптація і інтеріоризація норм і правил (тобто пристосування і засвоєння суспільних норм) [9].

Як зазначає Н.М. Завгородня, у сучасних умовах розвитку загальноосвітньої школи соціалізація обдарованих учнів є нагальною проблемою, розгляд і розв'язання якої спонукали дослідників до переосмислення проблем соціалізації особистості (І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук, М. Лукашевич, Є. Монозон, С. Харченко та ін.) [5].

Вітчизняними дослідниками зауважено, що розв'язання широкого кола методологічних і прикладних проблем, пов'язаних із відтворенням та нарощуванням потенціалу обдарованості дітей і молоді, потребує створення **освітнього середовища** як такої сукупності умов для навчання, розвитку, індивідуалізації та соціалізації обдарованої особистості, що забезпечує можливість прояву і розвитку її обдарованості у відповідності з природними задатками, інтересами, вимогами вікової соціалізації, з одного боку, і соціальним запитом, з іншого [6]. У світовій науковій спільноті провідні позиції в розробці проблеми освіти обдарованих займають учені США та Європи. Організація навчального процесу для обдарованих значною мірою спирається на теорії інтелекту (Х. Гарднер, Р. Стернберг), креативності (Дж. Гілфорд, Е. Торренс) та обдарованості (Ф. Ганьє, А. Танненбаум, Дж. Рензуллі). Праці українських дослідників присвячені переважно аспектам удосконалення навчально-виховного процесу, зокрема, методології розвивального навчання (С.Д. Максименко), технології розвитку творчого потенціалу обдарованих (В.О. Моляко, О.І. Кульчицька), створенню інтелектуально насиченого середовища (М.Л. Смульсон), гуманізації освітнього процесу (Г.О. Балл).

Тенденція переходу до особистісно-зорієнтованих і культуровідповідних освітніх систем і технологій з необхідністю потребує проектування і створення такого типу освітнього середовища для обдарованих дітей і молоді, інтегративним показником якості якого виступає здатність забезпечити всім суб'єктам освітнього процесу систему можливостей для ефективного особистісного саморозвитку. Доцільність реалізації такого напрямку психологічних досліджень підтверджується результатами попередніх напрацювань лабораторії психології обдарованості Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Вітчизняні дослідники вважають, що освітнє середовище повинне забезпечувати повноцінне розкриття потенціалу всіх сфер психіки і здібностей обдарованого індивіда (фізичних, емоційних, пізнавальних, особистісних, духовно-моральних) у відповідності з його індивідуальними осо-

бливостями і завданнями вікової соціалізації. При цьому припускається, що складний та системний характер феномену обдарованості потребує перш за все створення варіативного, збагачувального та індивідуалізованого освітнього середовища відповідно до вікових особливостей обдарованої особистості [6].

Теоретичний аналіз низки підходів дозволив Р.О. Семеновій окреслити коло принципів, дотримання яких при побудові освітнього розвивального середовища для обдарованих дітей і молоді дозволить забезпечити його насиченість (збагачення ресурсного потенціалу), структурованість (оптимальний засіб організації), варіативність (забезпечення індивідуальних траєкторій розвитку суб'єктів освітнього процесу). Водночас, підкреслюється дослідницею Р.О. Семеновою, створення освітнього середовища, яке сприяє розвитку творчої природи обдарованого індивіда значною мірою залежить від педагога. А це зумовлює особливі вимоги до його професійної й особистісної підготовки: зміна сформованих раніше стереотипів сприйняття (учня, навчального процесу і самого себе), спілкування та поведінки (способів взаємодії) і, врешті-решт, методів навчання й виховання [6; 10 – 12].

На сьогодні, як зазначають дослідники В.М. Полищук й В.І. Карамушка [7] практично кожен загальноосвітній навчальний заклад має свою систему роботи з обдарованими учнями, що розкриває загальні положення, принципи і шляхи розв'язання цієї проблеми. Така система створюється на основі власних психолого-педагогічних досліджень, а також з використанням досвіду інших навчальних закладів.

Аспекти соціалізації в роботі з обдарованими дітьми. Сьогодні практичні психологи використовують різні моделі психологічного супроводу обдарованих учнів, у яких ураховується вік дитини, специфіка навчального закладу, рівень готовності педагогічних працівників до роботи з вище означеною категорією учнів та інші показники. Але з новими принциповими підходами до навчання та виховання учнів, із сучасними вимогами до випускників шкіл повинні змінюватися й підходи, з'являтися нові акценти в роботі з інтелектуальною, творчою обдарованістю.

Основною проблемою обдарованих учнів, з якими доводиться працювати практичним психологам у нинішніх умовах, залишається проблема перевантаження емоційної та інтелектуальної сфери, зниження порогів стресостійкості, вигорання, фізіологічна втома. Але доки вчитель у роботі з обдарованими дітьми буде надавати перевагу цінності академічних знань, традиційним підходам в організації навчання, а не індивідуальному стилю мислення дитини й способам діяльності, доти й буде його турбувати проблема зниження мотивації і як наслідок – «затухання» обдарованості. До того ж традиційні підходи до навчання не завжди дозволяють учи-

тельно зосереджуватися на індивідуальних навчальних, діяльнісних особливостях обдарованої дитини, ураховувати її внутрішній стан (здібності, можливості, мотивацію, фізіологічні здібності тощо). Це призводить до поглиблення й до того існуючої «низької педагогічної грамотності» психології та педагогіки обдарованих і як наслідок – частіше виховується носій інтелекту й майже не розвиваються обдарування, здібності, які потребує сучасне суспільство.

У Новій українській школі акцент робиться на індивідуалізацію навчання, «педагогіку, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем й батьками, орієнтацію на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризмі» [1].

У системі пошуку й розвитку обдарувань акценту набувають методики, що спрацьовують на виявлення й розвиток здібностей самоусвідомлення й користування способами діяльності в умовах реального життя, що дозволяють зменшувати перевантаження інтелектуальної сфери й у цілому сприяють збереженню й примноженню талановитих і творчих особистостей.

Хоча *мета* психологічного супроводу обдарованих учнів не змінюється – «Проектування та організація середовища, яке сприяє розкриттю потенційних можливостей учнів, забезпечує реалізацію здібностей, орієнтує особистість на саморозвиток», але принципові положення Нової української школи змушують докорінно змінювати зміст, підходи, принципи, методи, форми роботи з обдарованими дітьми в межах можливих видів діяльності психологічної служби. Так, перш за все, повинна змінюватися роль учителя в організації роботи з обдарованими учнями, його ставлення до розвитку учнівських обдарувань. У розвитку обдарувань повинні набуті акценту прагматичні знання, виховання свідомої відповідальності за власне психофізіологічне здоров'я, оволодіння способами зняття емоційного та інтелектуального перевантаження, забезпечення стресостійкості та зняття фізіологічної втоми. А для цього вчителю необхідно «озброїтися» сучасними знаннями й методами роботи з обдарованими учнями. Аналіз Концепції Нової української школи, тих принципових положень, які висувуються до випускників указує на те, що й в організації психологічного супроводу потрібні зміни, завдяки яким розвиток учнівських обдарувань буде відповідати вимогам сьогодення й умовам соціального устрою (таблиця 1).

У психологічному супроводі обдарованих дітей набувають значення такі якості:

Таблиця 1

Порівняльна таблиця змістовних складових психологічного супроводу обдарованих учнів

Традиційна школа	Нова українська школа
Діагностика	
Форми роботи: тести, анкетування, спостереження, аналіз продуктів діяльності, бесіди	Форми роботи: спостереження, аналіз продуктів діяльності, бесіди, тести, анкетування
<ul style="list-style-type: none"> - Психологічна діагностика - Вивчення професійної спрямованості учнів 	<ul style="list-style-type: none"> - Педагогічна (виявлення педагогічного спостереження, аналізу досягнень, забезпечення мотивації навчальної діяльності) - Моніторинг рівня розвитку окремих психологічних складових обдарованих учнів з метою своєчасної корекції в разі потреби - Вивчення професійної спрямованості учнів - Діагностика здібностей, обдарувань в умовах сім'ї
Корекція та розвиток	
Форми роботи: лекторії, індивідуальні та групові консультації, семінари, тренінги	Форми роботи: тренінги, семінари, індивідуальні та групові консультації, лекторії
<ul style="list-style-type: none"> - Ознайомлення педпрацівників з психологічними особливостями обдарованих дітей - Розвиток самоконтролю та саморегуляції, цілепокладання 	<ul style="list-style-type: none"> - Ознайомлення педпрацівників з психологічними особливостями обдарованих дітей та усвідомлення власної відповідальності за психофізіологічний стан дитини - Опанування вчителями різними методами педагогічної діагностики, її розвиток - Опанування учнями копінг-стратегіями щодо своєчасного зниження психофізіологічного напруження, тривожності - Розвиток в учнів самоусвідомлення, упевненості, самоконтролю та саморегуляції, ціле покладання - Опанування батьками діагностики обдарованості, розвиток комунікативних навичок
Профілактика	
Форми роботи: лекторії, індивідуальні та групові консультації, інтернет-ресурси	Форми роботи: інтернет-ресурси, індивідуальні та групові консультації, лекторії
<ul style="list-style-type: none"> - Ознайомлення вчителів із сучасними психологічними аспектами організації навчальної діяльності з розвитку учнівських обдарувань - Ознайомлення батьків щодо створення умов для підтримки мотивації та розвитку обдарованості 	<ul style="list-style-type: none"> - Ознайомлення вчителів із сучасними психологічними аспектами організації навчальної діяльності з пошуку та розвитку учнівських обдарувань - Ознайомлення батьків щодо створення умов для підтримки мотивації та розвитку обдарованості - Ознайомлення суб'єктів навчально-виховного процесу з важливістю розвитку відповідальності, самостійності в учнів

- усвідомлення власних потреб, можливостей, способів дій тощо;

- уміння підпорядковувати свою діяльність цілепокладанню;
- самоконтроль та саморегуляція (контроль та керування планами, учинками, діями, емоціями);
- критичне мислення;
- володіння копінг-стратегіями щодо своєчасного зниження психофізіологічного напруження, тривожності.

Педагогічна діяльність повинна спрямовуватися на:

- переосмислення цінностей у розвитку учнівських обдарувань (актуалізація уваги на соціалізованих здібностях і талантах);
- виховання свідомої власної відповідальності за психофізіологічний стан;
- розвиток діяльнісних умінь шляхом упровадження в навчальну діяльність з обдарованими учнями завдань практичного спрямування, залучення до вирішення ситуацій реального життя;
- установа взаємин «ведучий учень – ведений учитель».

У роботі з батьками акцент повинен зосереджуватися на [4]:

- інформуванні батьків про необхідність підтримки мотивації щодо розвитку обдарування дитини;
- розвитку в дитини відповідальності та самостійності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, в освітній діяльності назріла потреба в збалансуванні академічного й практичного, що, у свою чергу, додається до роботи з обдарованими дітьми як особливий аспект їх соціалізації в сучасне складне, динамічне суспільство.

По-перше, урахування означених особливостей у роботі з обдарованими дітьми в нинішніх соціальних умовах надасть змогу спрямувати розвиток учнівських обдарувань в русло вимог сучасності.

По-друге, учителі завдяки індивідуально-діяльнісному вектору педагогічної діяльності в роботі з такими дітьми зможуть запобігати інтелектуальному перевантаженню, «вигоранню» обдарованої дитини.

По-третє, що важливо, зміни в психологічному супроводі дозволять «виділяти найкраще», самій дитині свідомо відшукувати й розвивати в різних видах діяльності найбільш значні для неї здібності, а не стихійно управляти розвитком обдарувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція «Нова українська школа». – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczyia.pdf>.

2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 р. № 616 «Про внесення змін до положення про психологічну службу системи освіти України». Ре-

жим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0687-09>.

3.Сльчанінова Т.М., Сушко В.В. Забезпечення розвитку особистісних здібностей обдарованих і талановитих дітей в умовах сучасної школи // Педагогіка вищої та середньої школи [Зб. наук. праць]. 2016. Вип. 47. С. 265-271.

4.Сльчанінова Т.М., Сушко В.В. Особливості інтелектуального розвитку підлітків з різним типом акцентуації // Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти: Збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф-ї з міжнар. участю «Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти» (м. Полтава, 2-3 жовтня 2015 року). Полтава, 2015. С. 100-103.

5.Завгородня Н.М. Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». К., 2006. 20 с. Режим доступу:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/1679/3/Zavhorodnya.pdf>

6.Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості: монографія / за ред. Р.О. Семенової, авт. кол.: О.Л. Музика, Д.К. Корольов; Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. К.; Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.

7.Полищук В.М., Карамушка В.І. Система роботи з обдарованими дітьми в умовах загальноосвітнього навчального закладу / Студентський альманах. Вип. 1/38. Режим доступу:

http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/38.pdf.

8.Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М: Прогресс-Универс, 1994. 480 с.

9.Хомуленко Т.Б. Сучасні проблеми гендерної соціалізації в онтогенезі особистості // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Сковороди АПН України. 2004.

10. Хомуленко Т.Б. До питання про зміст поняття креативності та методи її дослідження // Зб. наук. праць. Актуальні проблеми психології навчання. ХДПУ, 1995.

11. Хомуленко Т.Б. Зміст та розвиток креативності в освітньому просторі // Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. Х.:НТУ «ХПІ», 2016. №4. С. 35-46.

12. Хомуленко Т.Б., Підчасов Є.В.Формування особистісної позиції молодшого школяра в процесі соціально-психологічної адаптації // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 16. Х.: ХНПУ, 2006. С. 144-153.

1.Концепція «Nova ukraïns'ka shkola». – Rezhim dostupu:

<http://mon.gov.ua/Novini%202016/12/05/konczepczyia.pdf>.

2.Nakaz Ministerstva osviti i nauki Ukraïni vid 02.07.2009 r. № 616 «Pro vnesennja zmin do polozhennja pro psihologichnu sluzhbu sistemi osviti Ukraïni». Rezhim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0687-09>.

3.Сльчанінова Т.М., Сушко В.В. Забезпечення розвитку особистісних здібностей обдарованих і талановитих дітей в умовах сучасної школи // Педагогіка вищої та

seredn'oi shkoli [zb. nauk. prac']. 2016. Vip. 47. S. 265-271.

4. El'chaninova T.M., Sushko V.V. Osoblivosti intelektual'nogo rozvitku pidlitkiv z riznim tipom akcentuacii // Svitogljadni orientacii osobistosti u suchasnih sociokul'turnih umovah: mizhdisciplinarni aspekti: Zbirnik nauk. prac' Vseukr. nauk.-prakt. konf-i z mizhnar. uchastju «Svitogljadni orientacii osobistosti u suchasnih sociokul'turnih umovah: mizhdisciplinarni aspekti» (m. Poltava, 2-3 zhovtnja 2015 roku). Poltava, 2015. S. 100-103.

5. Zavgorodnja N.M. Pedagogichni umovi socializacii obdarovanih uchniv u navchal'no-vihovnomu seredovishhi zagal'noosvitn'ogo navchal'nogo zakladu: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: spec. 13.00.05 «Social'na pedagogika». K., 2006. 20 s. Rezhim dostupu:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/1679/3/Zavhorodnya.pdf>

6. Osvitne seredovishhe jak chinnik stanovlennja obdarovanoi osobistosti: monografija / za red. R.O. Semenovoi, avt. kol.: O.L. Muzika, D.K. Korol'ov; Institut psihologii imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraïni. K.; Kirovograd: Imeks-LTD, 2014. 228 s.

7. Polishhuk V.M., Karamushka V.I. Sistema roboti z obdarovanimi dit'mi v umovah zagal'noosvitn'ogo navchal'nogo zakladu / Students'kij al'manah. Vip. 1/38. Rezhim dostupu:

http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/38.pdf.

8. Rodzhers K. Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka. M: Progress-Univers, 1994. 480 s.

9. Homulenko T.B. Suchasni problemi gendernoi socializacii v ontogenezi osobistosti // Problemi zagal'noi ta pedagogichnoi psihologii. Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii im. G.S. Skovorodi APN Ukraïni. 2004.

10. Homulenko T.B. Do pitannja pro zmist ponjattja kreativnosti ta metodi її doslidzhennja // Zb. nauk. prac'. Aktual'ni problemi psihologii navchannja. HDPU, 1995.

11. Homulenko T.B. Zmist ta rozvitok kreativnosti v osvित'omu prostori // Teorija i praktika upravlinnja social'nimi sistemami. Shhokvartal'nij naukovopraktichnij zhurnal. H.:NTU «HPI», 2016. №4. S. 35-46.

12. Homulenko T.B., Pidchasov C.V. Formuvannja osobistisnoi pozicii molodshogo shkoljara v procesi social'no-psihologichnoi adaptacii // Visnik HNPU im. G.S. Skovorodi. Psihologija. Vip. 16. H.: HNPU, 2006. S. 144-153.

Надійшла до редколегії 18.05.2017 р.